

ÖZET

Girit Doğu Akdeniz'in en büyük adasıdır ve stratejik öneme sahiptir. Ada XVII. Yüzyılda Türklere tarafından fethedildi. Girit'te bu yüzyıldan itibaren tarikatların etkisiyle önemli bir kültür merkezi teşekkül etmiştir. Özellikle Kandiye ve Hanya'da yoğunlaşan bu kültür ortamında -şu anki tespitlerimize göre- 21 Divan şairi doğmuştur. Akdeniz'deki diğer Türk adalarıyla kıyaslandığında en fazla şairin Girit'te yetişmiş olduğu görülecektir. Bu durum adadaki kültür ortamının canlılığını gösteren en iyi kanıttır.

ABSTRACT

Crete is the largest island in the Eastern Mediterranean Sea and it is strategically important. Crete was conquered in the XVII. century by Turks. Beginning from this century, an important cultural centre was established in Crete with the influence of dervish orders. This cultural atmosphere was especially influential in Kandiye and Hanya and as far as we could find, 21 divan poets were born there. Crete had the biggest number of poets when compared to the other Turkish islands in the Mediterranean Sea. This is the strongest proof that denotes the dynamism of the cultural life in the islands.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz Adaları, Girit, Girit'in Kültür Tarihi, Divan Şairleri, Divan Şiiri

Key Words: Mediterranean Islands, Crete, The Cultural History of Crete, Poets of the Ottoman Classical School (Divan Poets), The Ottoman Classical School Poems (Divan Poems)

A. Giriş

Osmanlı'da iki deniz kavramı vardır: Akdeniz ve Karadeniz. O devirde ikisine de iç deniz gibi değer verilir. Diğer denizler, okyanuslar ile âdetâ sömürge denizlerdir. Osmanlı terminolojisinde *Akdeniz* de bugünkü manasında değildir. İstanbul Boğazı'ndan sonra, hemen Sarayburnu ile Üsküdar arasında Akdeniz başlamaktadır. Yani Marmara Denizi ile -o zaman *Adalar Denizi* denen - *Ege Denizi* de *Akdeniz*'dir. Bu geniş manada Akdeniz, Cumhuriyet yıllarına kadar kullanılmıştır (Öztuna, 1979: 13/129).

Akdeniz ve Karadeniz'de var olan ve idaresi altındaki dört büyük adaya Osmanlı çok önem verirdi. Bunlar Kırım, Mora, Kıbrıs ve Girit'tir. Rodos ve Malta bu dördüne nispetle ikinci derecede tutulmuşlardır. Sonra Eğriboz (Ağrıboz), Midilli, Sakız ve Cerbe adaları gelmiştir. Daha çok yarımada olan Kırım ve Mora da Osmanlı literatüründe ada sayılmıştır (Öztuna, 1979: 13/131).

Bu adaların stratejik önemi bir yana, buralarda oluşan edebî ortamlar bizim için son derece önemlidir. Tespitlerimize göre, sözkonusu Akdeniz adalarında doğmuş Divan şairi sayısı 70 kadardır.¹ Daha derinlemesine bir çalışmayla bu sayının artacağı muhakkaktır.

Bu makalede sadece Giritli şairler üzerinde durulacaktır.

Kandiyeli tüccarlardan A. Râşid Efendi, şiirinde kendi gözündeki Girit'i anlatır.² Şair vatanını yani Girit'i o kadar çok beğenir ve sever ki Nedim gibi söylemeden edemez:

*En ufak bir taşı bin yere tercîh eylemem
Bî-bahâ gevherlerin kân-ı kühânıdır Girit*

Nedim beytinde³ İstanbul'un bir taşı için bütün Acem mülkünü feda ederken Râşid, adasının ufak bir taşı bin ayrı yere değişmez.

Paha biçilmez cevherlerin kaynağı olan Girit, Râşid'in "cism ü cân"ının da sığınağıdır ve adasının ufak bir kölesi olmak onun için en büyük devlettir:

*Bende-i ednâsı olmak devleti besdir bana
Râşidin kehfü'l-emân-ı cism ü cânıdır Girit*

Şiirin tamamında Girit, şah-beyit, güneş, Kur'ân'ın ilk suresi olan Fatıha, Hz.Meryem, irfan ve mana kaynağı, Behzad ve Manî'nin ilham kaynağı, İskender'in seddi, cennet, bitmeyen bahar, renkli, süslü bir bahçe, kâinatın dilinde olan misli görülmemiş bir dilber, Hakk'ın armağanı, can ve vücudun sığınağı olarak tasvir edilir. Adanın dağları ise, Tûbâ ağacı gibi başlarını göğe uzatır dururlar.

Şair gözüyle Girit âdeti bir cennettir. Ya gerçek Girit? Girit 8.379km² büyüklüğüyle hemen hemen Kıbrıs kadar bir adadır. Anadolu'nun güneybatı ucunda Akdeniz'le Ege'nin birleştiği yerde yer alır. Girit, Osmanlı'nın en son fethettiği adalardan biridir. Sultan İbrahim devrinde Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa bugün Girit'in merkezi konumunda olan Hanya kalesini fethetti (1645). Ada Venedikli'lerle yıllarca süren mücadele sonucunda 1669'da tamamen Osmanlı'nın eline geçti. 1913'te Yunanistan'a verilene kadar merkezi Kandiyeye olan imtiyazlı bir eyalet olarak kaldı (Tukin, 4/ 791-804).

Girit, Mısır-İstanbul yolu üzerinde yer alan önemli bir limandı. Fetihden sonra Anadolu'dan nüfus nakilleri yapılarak, Hristiyan nüfusla bir denge sağlanmaya çalışılmıştır. Zamanla adada Müslüman nüfus hızlı bir gelişme göstermiş, buna paralel olarak belli başlı şehir ve kasabalarda bir çok cami, mescit, tekke vb. hayır eserleri yaptırılmıştır. Bunlar ağırlıklı olarak o dönemde birer sancak olan Kandiyeye, Hanya ve Resmo'da toplanmıştır. Evliya Çelebi'ye göre, fetihden sonra Kandiyede 9 medrese, 9 mektep, 17 tekke yapıldı. Tekkelerin üçü Bektaşî dergahıdır. Diğerleri Halvetî, Celvetî, Uşşakî, Bayramî tarikatlerine ve başkalarına aittir (Öztuna, 1979: 13/160).

Yeni bir düşünce, hayat anlayışı ve medeniyet getiren İslâmî öğreti, anlaşılması, anlatılması ve yeniden yorumlanması için ilk dönemlerden itibaren camilerin yanında ve onlarla iç içe eğitim-öğretim merkezleri teşekkül ettirmiştir. Daha sonra medrese adını alacak olan bu kuruluşlar, yine daha sonra teşekkül edecek olan tekkelerle birlikte şehirlerin kültürel alt yapılarını oluşturan başlıca kurumlardır. Şehir, coğrafi konumunun kendisine sağladığı olumlu imkânlar, ya da bağlı olduğu uygarlığın kendisine olan ihtiyacı doğrultusunda siyasî ve ekonomik açıdan gelişip serpilirken sözü edilen bu kültürel kurumları da tesis eder. İşte çeşitli Müslüman uygarlıklarda gördüğümüz bu uygulamaları büyük benzerliklerle Osmanlı şehirlerinde de görüyoruz. Şunu hemen eklemek gerekir ki, kültürel gelişmeler, siyasî gelişmeleri belli mesafelerden takip eder. Siyasî anlamda şehir ne kadar gelişirse bir süre sonra aynı oranda kültürel gelişme de tabii bir sonuç olarak kendini gösterir (İsen, 1997: 78-79)⁴. Bu noktadan hareketle Girit'e baktığımızda burada da farklı bir durumun söz konusu olmadığını görüyoruz. Fetihden kısa bir süre sonra ard arda şairler yetişmiştir.

Osmanlı şehirlerinde cami, medrese ve tekkelerin Osmanlı kültürünün alt yapısını oluşturduğunu söylemiştik. Girit'in üç büyük sancağı olan Kandiye, Hanya ve Resmo'da da Bektaşî tekkelerinin⁵ ve daha sonraki devirlerde tıpkı Kıbrıs'ta olduğu gibi Mevlevî tekkelerinin gücü hissedilir. Girit'teki kültürel ve edebî ortamı da bu tarikatların büyük ölçüde şekillendirdiğini söylemek yanlış olmaz.

Girit fethedildiği günden beri siyasî ve sosyal hayatımızda olduğu gibi edebî hayatımızda da önemli bir yere sahip olmuştur. Bu bakımdan onu bir şiir adası olarak değerlendirmek mümkündür. Bir Türk adası olarak kaldığı yıllar içinde Girit'te 21 şair doğmuştur⁶. Belirleyebildiğimiz kadarıyla, söz konusu şairlerin bir kısmı öğrenimlerini Girit'te tamamladıktan sonra çeşitli görevlerle İstanbul'a ya da Anadolu'nun diğer bölgelerine gitmişlerdir. Bu şairlerin dokuzu Kandiye, altısı Hanya, biri Resmo'da doğmuştur. Altısının doğduğu şehir belli değildir.

Şairlerin bazılarının mürettep divanları ya da divançeleri bulunmaktadır ki, hayatları hakkında bilgi verilirken bunlar üzerinde durulmuştur. Makalemize örnek metin olarak aldığımız şiirlere bakarak, sözkonusu şairlerin birinci sınıf denebilecek ölçüde başarılı olmadıklarını söylemek mümkündür. Ancak, başarılı şiirler ya da beyitler yok değildir.

B. Giritli Divan Şairleri⁷

Ahmed Hikmetî Efendi: (?-1140/1727). Bî-namaz Ahmed Efendi diye tanınmıştır. Hanya'da doğdu. Üveysiye tarikatına intisap etti ve kendi halinde mütevazî bir ömür sürdü. Nahifî (ö.1169/1755) ölümüne şu tarihi düşürmüştür:

Meclis-i gülsitân-ı adne açdı rûhı bâl ü per

Ârifâne ve âşıkâne şiirler yazmıştır. Gaybî ilimlerle ve özellikle cifr ile meşgul olduğu şiirlerinden anlaşılmaktadır. Şiirine örnek olarak aldığımız na'tının mahlas beytinde bu özelliğini açıkca zikretmiştir. Hikmetî'nin cifre, en gizli ilimlere malik olmasının sebebi Hz. Muhammed'in onu gözeten lutfudur:

*Anın lutf-ı nigâhı olmasaydı Hikmetî sende
Nice mâlik olurdun sırr-ı cifre ilm-i ahfâya*

Giritli Salacoğlu Mustafa,

*Tîre-dil sanma beni mihr-i peyamber bendedir
Nutm-ı Zeyne'l-âbidîn âsâr-ı Ca'fer bendedir*

matlalı gazeline tahmis yazmıştır.

Der-Na't-ı Şerîf

*Dal ey gavvâs-ı endîşe yine gel ka'r-ı deryâya
Me'ânî dürlerin diz rişte-i nazm-ı mukaffâya*

*Açıl gönül gibi ey dil değildir vakt-i hâmûşî
Bu dem bülbül gibi gel nağme-rîz ol verd-i ma'nâyâ*

*Mey-i aşk u muhabbetden meded bir câm sun sâkî
O şevk ile yazam bir arz-ı hâl ednâdan a'lâyâ*

*Ne a'lâ cümleden bâlâ kamudan alem ü emced
Ki hîç andan yakınlar yok Cenâb-ı Rabb-ı Mevlâ'ya*

*Resûl-i Hazret-i Gaffâr Habîb-i Hazret-i Settâr
Ki h^vân-ı lutfi mebzûldur kamu a'lâ vü ednâyâ*

*Anınçün Âdeme tâlî-i esmâ eyledi Hâlik
Anın hüsn-i cemâlidir ki hâlet verdi Havvâ'ya*

*Anın Yûsuf cemâli kıldı çün şeydâ Züleyhâyı
Kamu mâl u menâlin sarf edip hem düşdi sahrâyâ*

*Anın mihriydi eden zerre zerre Tûr-ı Sînâ'yı
Anın şevki "erîni" lafzını söyletdi Mûsâ'ya*

*Hayât-ı Hızr'a bir katre lu'âbı bâ'is olmuşdur
Dem-i şîrîn-kelâmı zindelik verdi Mesîhâ'ya*

*Anın lutf-ı nigâhı olmasaydı Hikmetî sende
Nice mâlik olurdun sırr-ı cifre ilm-i ahfâya*

*Mukaddes rûhına Hak'dan salât ile selâm olsun
Meh ü hûrşîd ziyâ verdikçe şeb rûz rûy-ı dünyâyâ⁸*

(Sevgi, 1992-1993, 38-39; Kurnaz-Tatçı-Aydemir, 2000: 104-106).

Ahmed Bedrî Efendi: (?-1175/1761) Kandiye'de doğdu. Manzum ve mensur eserleri vardır.

Îdiyye

*Merhabâ ey gurre-i garrâ-yı nûr-efşân-ı îd
Ey hilâl-ebîrû-yı mâh-ı tal'at-ı rahşân-ı îd*

*Kâse-i billûr sahbâdır hilâl-i îdi gör
Rûzeyi aya sayar mı kûzeveş rindân-ı îd*

*Bülbülem bir gülgülî rengi çuka şeydâsiyam
Sîne uryân eylerem ahşama dek efgân-ı îd*

*Bedrî besdir söz hemân hatm-i kelâm eyle du'â
Çünkü oldun mahfel-i irfânda ta'rîf-hân-ı îd*

(Sevgi, 1992-1993, 42)

Lebîb Efendi: (?-1182/1768). Kandiye'de doğdu. Müfti Efendizâde diye tanınırdı. 1170/1756 senesinde sürgüne gönderildiği yerde zamanın meşhur şairi Tokatlı Kânî (?-1206/1791-92) ile tanışıp dost oldu. Aşağıdaki şiirinin makta beytinden anlaşıldığı kadarıyla Kânî'yi üstat olarak görmektedir. Genç yaşta vefat etmesine rağmen manzum ve mensur başarılı eserleri vardır.

*Külâhın eyleyip işkeste zülfin nîm göstermiş
Çözüp bend-i miyânın âşika teslim göstermiş*

*Ne kâdir kıl kalemlle ol büti tasvîr ide Behzâd
Anı ressâm-ı gerdûn ekme-i tersîm göstermiş*

*İbâhet vasf iderken bi'l-bedâhe hatt-ı nev-hîzi
Mevânî' sûretinde âyet-i tahrîm göstermiş*

*Hamîde zülfi içre hâl-i Hindûsın temâşâ kıl
Beyâz âbâdî-i rûyında şekl-i cîm göstermiş*

*Lebîbâ Zühre dem-sâz olsa şi'rimle aceb itme
Bana Kânî gibi üstâd-ı kül ta'lîm göstermiş*

(Sevgi, 1992-1993,43-44).

Ahmed Cezbî Efendi: (?-1196/1781). Kandiye'de doğdu. Rindane ve lâubalî yaratılışlı idi.

Na't- Şerîf

*Yeridir tâze zemîn tarh ide medhinle kalem
Münbit olmuş çün ezal ana leb-i cûy-ı kerem*

*Kîmyâdır remed-i hasrete zeyl-i nemedin
 Mukle-i hûn-feşânımla ana münhasıram
 Menhec-i Mustafavî bezm-geh-i zikrindir
 Kim ola dâhil olur mest-i kerâmât-ı etem
 Mâ'-i hayvân diyerek hâme-i Cezbî-i kesem
 Olması âb-zede-i rûy-ı karâtîs-i rakam
 Himmet-i bâb-ı sitâyîş dedigim çeşm-i dili
 Tâ ki pür-nûr ola nüh-tâk-ı sipihr-i târem
 Bir dür-i silsile-i nûr-ı sevâd-ı a'zam
 Sellimû sallû alâ cûd-ı nebiyyü'l-ekrem*

(Sevgi, 1992-1993, 42-43).

Resmî: Resmî Ahmed Efendi (1133/1720 - 2 Şevval 1197/1782). Girit'te doğdu. Sadrazam kethüdalığı ve Berlin sefirliği görevlerinde bulundu. Üsküdar'da medfundur. Kâmusü'l-a'lâm'da Resmî'nin vefat tarihi 1123/1712 olarak kaydedilmiştir, ancak bu tarih yanlıştır.

*Melâhat mülkünün sultânısın âşûb-ı âlemsin
 Seni cânâ felek kuyruklu bir ahter getirmiştir*

(Silahdarzâde, v. 32; Râmiz, 1994, 124; Mehmed Süreyya, 1308-1311, 2/380; Semseddin Sâmî, 1996: 1/798).

Azîz: Aziz Ali Efendi (?-1213/ 1798). Girit'te doğdu. Girit defterdarı tahmisci Mehmed Efendi'nin oğludur. Babasının ölümünden sonra kendisine kalan malî mülkü harcayarak, ailesiyle birlikte İstanbul'a geldi. Silahşoran-ı hasa⁹ olarak İstanbul'da geçici olarak ikamet etti. Valide kethüdası¹⁰ meşhur Giritli Yusuf Ağa'ya intisap ederek Sakız muhassılı (vergi tahsildarı) oldu. Belgrat'ta memurluk yaptı. Sonra 1798'de Berlin sefirliği görevine getirildi ve burada vefat etti. Berlin'de gömülüdür. Osmanlı Müellifleri'nin vefat tarihini 1123 göstermesi yanlıştır.

Farsça'yı çok iyi bilirdi. Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. 1211/1796'de yazdığı "Muhayyelât" adındaki tarih ve ahlâka dair hayalî eseri 1268/1851'de basılmıştır. "Vâridât" adlı tasavvufî eserinin olduğu bilinmesine rağmen elimizde yoktur. Bu eserde intisap ettiği şeyhin Kerim İbrahim Efendi isminde bir zat olduğunu belirtir, ancak mensup olduğu tarikati açıklamaz. Zamanına göre Avrupalı âlimlerin sorularına cevap teşkil eden bir risalesi, 1290/1873'te neşredilen Sandık adlı bir dergide yayınlanan "Gülşen-i Sıhhat" adlı uzun bir makalesi vardır. Şiirleri mutasavvifanedir. Mürettep Divanı Selim Ağa Ktp. Haşim Paşa kısmında, No: 6'da kayıtlıdır.

*Bildim nedir aşk-ı Hudâ hayrân olalıdan ben bana
Gördüm Hudâ yüzün ıyân bürhân olaldan ben bana*

*Nazar-ı ehl-i dile sırr-ı Hudâ nakşı ıyân
Bilmez erbâb-ı basîret nedir esrâr-ı şehân¹¹*

(Mehmet Tahir, 1972, 3/26; Mehmet Süreyya, 1308-1311, 3/468; İnal, 1970, 1/40-41, Tuman, 2/2850).

İbrahim Hıfzî Efendi: Hanya'da doğdu. Burada sıbyan mektebi hocası iken ilerleyen yaşlarda birtakım kişilerin sözlerine kırılıp Kandiye'ye gitti. Altı yıl kadar burada kaldıktan sonra Hanya'ya geri döndü. 1213/1798 yılı Ramazanında vebaya yakalandı ve vefat etti.

Özellikle kasideleri ve Türkçe-Rumca mülemmaları çok başarılıdır. Mürettep divanı vardır (Sevgi, 1992-1993, 39).

Fehmî: Mustafa Mazlum Fehmî Paşa (1227/1812 -5 Zî'l-hicce 1278/1861) Kandiye'li attar Mollâ Osman Efendi'nin oğludur. Giritli meclis-i vâlâ azasından harir nazırı Ömer Lütfî Efendi'nin damadı ve dahiliye nazırı Memduh Paşa'nın babasıdır. Kandiye'de doğdu. İstanbul'a gelip öğrenim gördü. Anadolu'da ve Mısır'da çeşitli görevlerde bulunduktan sonra vezirlik payesini aldı. Eyüp'te Taşlıburun Tekkesi'nde gömülmüştür. Şiirleri çeşitli mecmualarda kayıtlıdır.

*Girdi hayâlûme o meh-i nev-civân bu şeb
Cism-i nezâre gelse ne var tâze cân bu şeb*

*Sûzân-ı hicri olduğumu duydu bu mehin
Yangın çağırdı sûziş ile pâsbân bu şeb*

*Bir nâzenîn o tıf-ı sitem-hû ki aksine
Yan çizdi câme-hVâba girince hemân bu şeb*

*Ben dâstân-ı aşkı beyân eyledim velî
Meclisde mest-i nâz idi ol dil-sitân bu şeb*

*Meş'al-keş oldu semt-i dil-ârâya âh-ı dil
Vâdî-i aşka düşdü yolum nâ-gehân bu şeb*

*Gelmiş iken o mâh-ı felek bezm-i vuslata
Nâz etdi yatdı subha kadar el-amân bu şeb*

*Mehtâba Fehmî çıktığını gördü o mehin
Encüm-nisârı reşk oluyor âsumân bu şeb*

(Mehmet Süreyya, 1308-1311, 3/ 499; Tuman, Tarihsiz: 2/3341; İnal, 1970: 1/382-383; İpekten, vd. 1988: 136).

Fehîm: İbrahim Fehim Bey (1228/1813-?). Hanya'da doğdu. Mısırlı Kûçek Mehmed Ali Paşa'nın kethüdalığı ve meclis-i vâlâ azalığı görevlerinde bulundu. Sultan Abdülmecid devrinde (1839-1961) vefat etti.

*Togruluk olmasaydı râh-ı savâb
Eylemezdi sülûk ulü'l-elbâb*

*Lîk tenhâ tarîk olduğuçün
Nâdirâtdan olur iyâb u zihâb*

*Hak yolundan ayırmasın Mevlâ
Ne kadar halk iderse itsin itâb*

(Mehmet Süreyya, 1308-1311, 4/30; Tuman II/3356).

Yahyâ Kâmî Efendi: Evkâf katibi Molla Evliyâ Efendi'nin oğludur. Hanya'ya bağlı Suda kalesinde doğdu. 1202/1787'de Hanya'ya geldi ve tahsiline başladı. Sarf, nahv, maanî, hikmet, ferâiz, hey'et, beyân, zeyc, usturlab ve ilm-i hesab'ta mahir biri olarak yetişti. Ayrıca, sülûs, talik, nesih, divanî ve rik'a yazısında ustadır. Öğrenimini tamamladıktan sonra, 9 yıl Hanya'da gümrük katibi olarak görev yaptı. 1217/1802'de İstanbul'a geldi. Ne zaman vefat ettiği belli değildir.

Gazel

*Görenler gerdenin ol âfetin kâfûrdur derler
Bakanlar sînesin âyîne-i billûrdur derler*

*Uzakdan seyr idenler der ki nâr-ı Tûr-ı behcetdir
Takarrüb eyleyenler tâb-ı rûyun nûrdur derler*

*Dem-i îsâ gibi cân-bahş olur ünsiyyeti ammâ
O şâhın bilmeyenler ülfetin magrûrdur derler*

*Hemân ayyâşlıkla çıkmasın bir kimsenin nâmı
Görülse çeşmi h^vâb-âlûd-ı gam mahmûrdur derler*

*Görüp âlem nükûd-ı eşk-i çeşmim vefretin Kâmî
Fakîr ü dil-harâbı zâhiren ma'mûrdur derler*

(Sevgi, 1992-1993: 46-47)

İzzet: Ahmed İzzet Bey. (1228/1813-?). Türk lakabıyla meşhurdur. Girit valisi Osman Paşa'nın oğludur. Girit'te doğdu. İstanbul'a geldi, bir süre Erzincan'da bulundu. Erzurum'da asâkir-i redife (ikinci devre askerliğini yapanlar) binbaşılığı görevine getirildi ve Miralay oldu. Daha sonra Çıldır kazası kaymakamlığına atandı ve ardından Irak, Bağdat ve Cidde'de bazı üst düzey görevlerde bulundu. Vefat tarihi bulunamadı.¹²

Mustafa: Mazlum Mustafa Paşa. (?- Zilhicce 1278/1861). Osman Efendi'nin oğludur. Girit'te doğdu. Meclis-i vâlâ azasındandır. Eyüp'te Taşlıburun Tekkesi'nde gömülüdür. (Mehmet Süreyya, 1308-1311, 4/499; Tuman, 2/ 3991).

Sırrı Paşa: (1260/1844- 23 Cemaziülahir 1313/ 1895). Helvacızâde Sâlih Tur-sun Efendi'nin oğludur. Kandiye'de doğdu. Eğitimini Kandiye'de tamamladıktan sonra Hanya'ya gitti ve burada katiplik yaptı. Daha sonra Rumeli ve Anadolu'da aralarında Diyarbekir valiliği de olan üst düzey memurluklarda bulundu. Vezirli-ğe kadar yükseldi. Aydın vilayeti mektupçu yardımcılığı görevinde iken, İzmir va-lisi Hekim İsmail Paşa'nın küçük kızı şair ve musikişinas Leylâ Saz ile evlendi. Bu evlilikten dört çocukları olmuştur. Sultan Mahmûd Türbesi'nde gömülüdür. Hiddet ve şiddeti ile meşhur olduğunu bazı kaynaklar özellikle vurgulamaktadır.

Nesirde nazma göre daha başarılıdır. Kendine has tarzda rik'a yazısı güzeldir. Basılmış eserlerinin (12 adet) büyük bir kısmı nesir olup dinî ve tasavvufî nitelikte-dir. Sırr-ı Kur'ân, Ahsenü'l-Kasas, Sırr-ı Furkan, Sırr-ı Tenzîl, Sırr-ı İstivâ adlı eser-leri, İmam Fahreddîn-i Râzî'nin "Tefsîr-i kebîr"i esas kaynak alınarak Kur'ân-ı Ke-rîm'den çeşitli surelerin faydalı, kısa tercüme ve tefsirleridir. "Rü'yet-i Bârî Hakkın-da Risâle" Cenâb-ı Hakkî âhîret gününde görmenin mümkün olup olmadığına dair İlm-i Kelâm âlimleriyle Mu'tezile mezhebinin görüşlerinin özetidir. "Şerh-i Akâ-id ve Haşiyelerinin Tercümesi", Nesefî'nin Akâid Şerhi, Allâme Taftazânî ile Hâşi-yelerinden olan İsam-Siyelkûtî gibilerin eserlerinin tercümeleridir. "Nakdû'l-ke-lâm fi Akâidi'l-İslâm ve Arâû'l-Milel" akâid ve kelam kitaplarıdır. Rûh: Ruh hakkında büyük İslam âlimleriyle bazı filozofların görüşlerini içerir. "Nûrû'l-Hudâ li-men ih-tedâ" üçlü ilâh sisteminin batıllığına ve bugün mevcut İncillerin tahrif edilmiş ol-duğuna dair bir risaledir. Mektubât: Resmî ve özel mektuplarını içerir. Galâtât, İbn Kemâl'in "Galâtât" risalesine bazı maddelerin ilâvesinden meydana gelen bir eser-dir. Vezir Münif Paşa'nın eseri değerlendiren bir takrizi vardır. "Nümune-i Ada-let" adlı bir eseri ve gazelleri de bulunmaktadır.

Gazel

*Fidânsın nev-nihâl-i hüsn ü ânsın âfet-i cânsın
Gül âşık bülbül âşıkdır sana bir özge cânânsın*

*Gelip refâra dünyâyı pür-âşûb eyledin gitdin
Yamansın bî-amânsın şûh-ı fettân şûr-ı devrânsın*

*Yerin vardır gönülde dîdede gerçi görünmezsin
Ayân içre nihânsın bir perî-zâd-ı melek-şânsın*

*Beni bezminde mahrûm-ı temâşâ-yı cemâl etme
Gönül pervâneveş şem'-i ruh-ı tâbânına yansın*

Sabâ zülf-i perîşâna dokunsa ey perî şâne
 Olur pür-şerha der hayfâ yine kâkûl perîşânsın
 Aceb hâr-ı elem mi etdi Sırrî gönlün âzürde
 Niçin bülbül gibi subh u mesâ mu'tâd-ı efgânsın

Bir güzeli anlattığı bir başka şiiri:

Her birinde bir gönül bend eylemek mi maksadın
 Halka halka pîç pîç olmuş o gîsûlar nedir
 Doğru söyle itr-ı şâhîler mi sürdün başına
 Sünbül-i zülfünde yâ ey gül bu hoş-bûlar nedir
 Sihri gelsin senden öğrensin füsünkârân-ı dehr
 Gamze-i fettânına nisbetle câdûlar nedir
 Olmasaydın sen güneş yâ merkez-i âlem gibi
 Dâ'im etrâfında seyr eden bu meh-rûlar nedir
 Derd-i hicrânınla oldu şöyle çeşmim eşk-bâr
 Kim ana nisbet akar sular nedir cûlar nedir
 Sen demez miydin ki sensiz geşt-i gülşen eylemem
 Elde gül ağzında mül başında şebbûlar nedir
 Dergeh-i şevkinde Sırrî-i şikeste-hâtırın
 Sevdığım bak ettiği bu hâyılar hûlar nedir

(Mehmet Tahir, 1972. 2/368-369; Mehmet Süreyya, 1308-1311, 3/15; Tuman, 1/1753; İnal, 1970: 3, 1734-1738; Kurnaz, 2000: 133-159).

Mustafa: Salacıoğlu Şeyh Mustafâ Efendi. Salacızâde, Salacıdedeoğlu veya Salacıoğlu lakaplarıyla tanınır. Divanında yer alan gazellerinden birinde -ki bu gazel aşağıda örnek şiir olarak alınmıştır- Girit'in Hanya şehrinden olduğunu açıkça belirtir. Babası Şeyh Ahmed Efendi (ö. 1756) vefat ettiğinde henüz çocuk yaşta. Bu sebeple, doğum tarihinin bu tarihten önce olduğu açıktır.

Osmanlı Müellifleri'nde 1220/1805 tarihinde vefat ettiği yazılıysa da divanında 1240/1825 senesini gösterir tarihler bulunduğundan bu rivayet doğru değildir. Bu durumda 1240/1825'ten sonra vefat etmiştir. Şair bir süre Girit dışında seyahat etmiştir. Ancak gittiği yerler hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Gezerken böyle müstağrak işitdim bir sadâ nâ-gâh
 Dedi bir er be hey bî-çâre tut pend-i hoş-elhânım

*Eğer derdine dermân isterisen Üsküdâr'a var
Şitâb et hânkâh-ı Hâşim'e er dinle bürhânım*

beyitlerinden seyahatlerinden sonra İstanbul'da Celvetî şeyhi Haşim Baba'dan el aldığı öğreniyoruz. Pîrinden başka şiiirlerinde de söz eder. Daha sonra halifelik göreviyle Girit'e gönderilmiştir. Salacıoğlu, Girit'te sıkıntılı günler geçirmiştir.

Salacıoğlu'nun bilinen üç eseri vardır. Tamamı manzum ve aruzla yazılmış olan bu eserlerin birisi mürettep divan, diğer ikisi de tasavvufî mesnevidir. Mesneviler, arada bazı mensur bölümlerin bulunduğu, belli başlıklar altında tasavvufî konuları içeren iki küçük eserdir. Nâmîyye (Nâmînâme) manevî oğlu Nâmî'ye ithafen yazılan 363 beyitlik bir nasihatnamedir. Diğer mesnevi ise Halvetî azizlerinden Çıkrıkçı Şeyh Lâkabıyla bilinen Kandiyeli Mustafa Efendi'nin kişiliği, ruhî hâlî, mistik arayışları ve öldürülüşünü anlatan 157 beyitlik bir menakıbnamedir.

Şiiirlerinde tasavvufî hâl ve makamları yeni bazı kavramlarla işlemeye, orijinal teşbih ve mecazlarla anlatmaya çalışmıştır. Özellikle tarih manzumelerinde Girit'e dair belge niteliğinde şiiirler de yazmıştır.

Salacıoğlu, XVIII-XIX. yüzyıllarda yetişen mutasavvif şairler içinde önemli bir yere sahiptir. O, Hz. Peygambere ve ehl-i beyte gönülden bağlı melamet ehli ve kalender-meşrep bir sufidir. Bu meşrebi, Salacıoğlu'nun şiiirlerini âşikâne (lirik) bir eda ile kaleme almasının en önemli sebebi olarak görülmektedir. Ancak, zamandan şikayet ettiği şiiirleri de mevcuttur.

Vahdet-i vücut görüşüne inanan Salacıoğlu, fikren ve mizacen İbn Arabî ekolüne; şiiirlerindeki eda ve ifadesiyle Yunus Emre, Niyazî-i Mısırî, Sezayî-i Gülşenî ve Üsküdarlı Haşim Baba'ya bağlı bir mutasavvif şairdir. Divanı ve mesnevileri yayınlanmıştır.

Bir Nevrûziyye olan ve kendisine dair bilgiler de verdiği gazeli:

*Girîdî Hanyavîyem ben Salacıoğlu'dur nâmım
Seyâhat ehliyem bir yerde yok temkîn ü ârâmım*

*Vücûdum Ka'besine bir erin avniyle yol buldum
Egerçi hacc-ı beyt etdim velî eskitdim ihrâmım*

*Şarâb-ı vahdetin yek cur'asın nûş eyledim bir dem
İçinde mest olup hâlâ o keyfiyyetle sersâmım*

*Kurulmuş bezm-i aşk câm-ı mahabbet devr eder bir bir
Demem gel iç bu demden sûfî yokdur sanaibrâmım*

*Ne tâ'at ne ibâdet kaldı oldum kâfir-i mutlak
O dostun aşkı yağma kıldı zühdüm dînîm îmânım*

*Safâlar vaktidir arz-ı cemâl etdim dem-i nevrûz
Bi-hamdi'llâh irişdi izzet ü rif'atle bayrâmım*

(Mehmet Tahir, 1972: 1/190; Tuman, Tarihsiz: 12/3996, 4930; Sevgi, 1992-1993: 36; Kurnaz-Tatçı-Aydemir, 2000).

Muhtar: Ahmed Muhtar Efendi (1264/ 1847-17 Ramazan 1328/ 1910). Girit muhasebecisi Mustafa Kutbî Efendi'nin oğludur. Hanya'da doğdu. Öğrenimini Girit'te tamamladıktan sonra burada memuriyete başladı. Daha sonra İstanbul'a geldi ve devletin üst kademelerinde görev aldı. Şeyhü'l-haremlik görevine kadar yükseldi. Merkez Efendi kabristanında gömülüdür.¹³

Sultan Abdülhamid'in teveccüh ve emniyetine mazhar olmuştur. Devletçe yaptırılan binalara tarih düşürmek onun işi idi. Arap Fars ve Türk edebiyatlarını iyi biliyordu. Şiirleri hakimane ve mutasavvıfanedir. İlimdeki kudreti şairliğinden üstündür. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî Hazretlerinin eserlerinden çok etkilenmiştir.

*Kâbil-i hamd-i Hudâvend-i ezel olmaz lisân
Nâm-ı pâk-i Mustafâdan olmadıkça dem-zenân
Allah Allah öyle bir nâm-ı mükerrem kim anın
Her mü'eyyed harfidir miftâh-ı genc-i "kün fe-kân"
Âşinâ-yı hikmet-i ser-beste-i esmâ olur
Eyleyen ol nâmdan der ki ferâyâ-yı nihân*

(İnal, 1970: 2/985-989; Tuman, Tarihsiz: 12/3893; Mehmet Tahir, 1972:2/243).

İffet: Ali İffet Efendi (Muharrem 1286/ 1869- 1360/1941). Arabzâde Mustafa Es'ad Beg'in oğludur. Resmoda doğdu. Özel dersler alarak fıkıh, ferâiz ve mesnevi okudu. Bir müddet Girit'te memurluk yaptıktan sonra İstanbul'a geldi. Üsküp'te mahkeme başkatibi iken Meşrutiyet ilan edilince *Envâr-ı Hürriyet* adıyla bir gazete neşretti. Sonra İstanbul'a geri döndü ve çeşitli gazetelerde başyazarlık yaptı. Aralarında İzmir emniyet müfettişliğinin de bulunduğu emniyet teşkilatının çeşitli kademelerinde görev aldı. İzmir'de medfundur.

Pek çok şiiri varsa da bir araya toplanıp basılmamıştır. Dördüncü mısraı mücevher¹⁴ olmak üzere Tâhirü'l-mevlevî'nin vefatına söylediği tarih kıtası:

*İki mısra düşürdü rihlete
Kilk-i Tâhir olup da girye-künân
Sâl-i hicrî bin üçyüz altmış idi
Rûh-ı İffet behiştî kıldı mekân*

Fuzulî'yi taklit:

*Küşte-i aşkın ki hâk-i makberinde yan yatur
Dâğ dâğ olmuş cesed şeklinde yekser kan yatur*

*Aşkdır sermâye-i derd-i derûn-ı şâirân
Cân u dilde tâ ezel ol derd-i bî-dermân yatur*

*Çok mudur olsa ziyâretgâh-ı hûbân merkadim
Çünkü anda bir şehîd-i hançer-i müjgân yatur*

*Bahş eder âb-ı hayât-ı câvidân bûs-ı lebi
Zîr-i la'inde o şûhun çeşme-i hayvân yatur*

*Doldu nâr-ı dûzeh-i hicrân-ı cânânımla âh
Kalb-i pür-derdimde pek dehşetli bir volkan yatur*

*Rahm edip dün sevdiğim gösterdi rûy-ı iltifât
Şimdi kalbimde hezârân ravza-i rıdvân yatur*

*İffetin hoş gör Fuzulî cür'et-i taklîdini
Aşk-ı lâhûtî gibi kalbinde bir arslan yatur*

(İnal, 1970: 2/684-685; Tuman, Tarihsiz: 12/ 2919).

Resmî: (?-1204/1789). Ali Resmî Efendi, Resmî Ali Baba, Ali Resmî-i Giridî, Resmî-i Giridî Ali Efendi, Resmî Baba Giridî Bektaşî, Giritli Resmî adlarıyla anılır. Resmo şehrinde doğdu. Şuara tezkirelerinde ve vefeyâta dair eserlerde hâl tercümesine dair kayıt ve bilgi yoktur. Alevî-Bektaşî şeyhlerinden Seyyid Ali Sultan'ın halifelerindedir. Tahsili hakkında bilgimiz yoktur. Ancak, eserlerinden hareketle Arapça ve Farsça bildiği, Türk edebiyatına hakim olduğu söylenebilir. Resmî Ali'nin Baba sıfatı Bektaşîlerde *mürşidlik postunu* temsil eder. Baba olmanın şartlarından biri müridlerinin eğitimi ile ilgilenmektir. Şiirlerinden hayatının tamamını Girit'te geçirmedeği, seyahat ettiği anlaşılmaktadır. Uyûnü'l-Hidâye adlı eserinin arkasında kayıtlı olan bir bilgiye istinaden 1204'te vefat etmiş ve İstanbul'da Davud Paşa Mahallesi yakınlarındaki Örük/Erdik Baba Tekkesi'ne defnedilmiştir.¹⁵

Resmî'nin şiirlerinde Bektaşîliğe dair pek çok unsura rastlanır. O, tarikatına ve şeyhi Seyyid Ali Sultan'a gönülden bağlı, ehl-i beyte, on iki imama, bilhassa Hz. Ali'ye büyük muhabbet besleyen bir şairdir. Sade ve akıcı bir üslubu vardır. Resmî'nin Divan'ı dışında, müstensihî olduğu ve içinde şiirlerinin bulunduğu bir şiir mecmuası, Uyûnü'l-Hidâye adlı tasavvufî bir eseri ile Bektaşîlik Risalesi vardır.

Resmî'nin Kanunî'nin Hürrem Sultan için yazdığı bir gazeli hatırlatan şu gazeli divandaki az sayıda sevgiliye yazılan şiirlere dendir ve şairin Kanunî'nin şiirlerini okuduğunun göstergesidir. Şiirin tamamı 8 beyittir.

Meh-i bedrim semâ-kadrim münîrim mihr-i rahşânım
Sîtârem tâlî'im bahtım fûrûgum mâh-ı tâbânım

Habibim hem-demim yârim gamınla mûnis-vârim
Müdâmım nuklüm ü câmım Cemim şem-i şebistânım

.....

Figânım nâlişim zârım enînım işidip Resmî
Demiş ol yüzü gülzârım gazel-hânım hoş-elhânım

Hz. Ali'yi övdüğü, ona olan sevgisini dile getirdiği şiirlerinden biri:

Benim şâhım benim cânım Alî'dir
Gözüm ziyâsı imânım Alî'dir

Bana gösterdi râh-ı müstakîmi
İki âlemde sultânım Alî'dir

Muhammed şehr-i ilmim dedi el-hak
Ulûm-ı şehre derbânım Alî'dir

Benim mahbûbum Ahmed'dir dedi Hak
Dilâverlikde arslanım Alî'dir

Muhammed dü cihâna rehber oldı
İden irşâd cânânım Alî'dir

Kelâm-ı İncil ü Tevrat u Zebur hem
Rumûz-ı vahy-i Kur'ânım Alî'dir

Şecâ'at kişverinde merd-i meydân
Sehâvet ıssı yezdânım Alî'dir

Olur her bir garîb bir şâha bende
Benim de şâh-ı merdânım Alî'dir

Nice bin mürde-diller kıldı ihyâ
Bu bende feyz-i ihsânım Alî'dir

Ne gam yer Resmî huffâş olsa münkir
Bugün meydânda sübhânım Alî'dir

(Tuman, Tarihsiz: 1/ 1381; Arslan, 2003, 1, 4, 5, 6, 149).

Hacı Ahmed Me'âb Efendi: Kandiyeli olup Lağımcıbaşızâde diye tanınır. Gençlik yıllarında Medine'de oturan Şeyh Şemmâs Kâdirî Hazretlerine intisab edip,

Kandiye'ye dönüşünde tekkenin post-nişini oldu. 1213/1798'te vebadan vefat etti. Mezarı Kandiye'dedir. Müretteb Divanı ve Muhammediyye tarzında "Musaffâ" adında telif eseri vardır (Sevgi, 1992-1993: 46).

Aşkî: Hüseyin Hüsnü Bin Halîl-i Giridî. Fuzalâdan bir zât olup Girit'in Kandiye kasabasındandır. Divanının sonundaki bilgiye göre babasının adı İbrahim Edhem'dir. Aşkî'nin doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, divanında yer alan tarih manzumelerinden, 18. yy. sonu ile 19. yy. başı arasında yaşadığı tahmin edilebilir. İstanbullu Kâdirî Şeyhi İbrahim Hanif'e intisap etti. 1262/1845 istinsah tarihli divanı 114 varak olup iki nüshası vardır.¹⁶ Her iki divanın arka kısmında- aynı tertipte- Aşkî'ye ait 3 adet kısa mesnevî, Kâimî'ye ait bir devriyye (hece ölçüsüyle yazılmış) Aşkî'ye ait Aşıklar Risalesi, Tabirname, Makâmât-ı Şufiyye, İsmail Hakkî'ya ait Rumûzât-ı Kelâm-ı İsmail Hakkî, Eşratû's-saat ve 2 Arabî risale yer almaktadır.

*Kulun seni kande bula andan sana lâyıık n'ola
Senden meger ihsân ola senden meded yâ Rabbenâ*

*İslâh idivir hâlimiz bağışlagıl günâhımız
Leyl ü nehâr efgânımız senden meded yâ Rabbenâ*

*Düşdü gönül aşk mevcine uçdu sefîne engîne
Tut sem'ini âhengine senden meded yâ Rabbenâ*

*İnkârı ko ey zâhidâ ikrâra gel bul mâ'adâ
Olsun diliñde bu nidâ senden meded yâ Rabbenâ*

*Aşkî sözi söyler ayân hiç tutmasun kimesne gümân
Bu aşk elinden el-amân senden meded yâ Rabbenâ*

*Âşıkın bürhânı sensin yâ Muhammed Mustafâ
Hubb-ı vaslın intihârı kalbime eyler nidâ*

Bir başka gazeli:

*Âşikâr etsem aceb mi asl-ı kânımdan haber
Çün tecellî eyledi nûr-ı hidâyetden likâ*

*Hakk'ı sevmek zât ile ammâ ki mevsûfta sıfât
Her gördüğü âyineden mir'ât-ı hüsnünde baka*

*Bilmedi bîgâneler kanden gelür bu harf-i kün
Ayn-ı hatından sıfatın beyyine kıldı sana*

*Ey beşer sûretlü rahmân ru'yetin gâib gibi
Âlem-i gayba şehâdet eyledi bu ben gedâ*

*Bunca tefsir oldu tahrir okuna yüz dört kitâb
Harfe geldi kıl tekellüm Tûr'ına subhü'l mesâ*

*Sun'-ı pâk-i bî-zevâli fehm idenler Aşkiyâ
Zâtına mazhar bulup kamu sıfatın âşinâ*

(Alper, 2005: 6- 9, 96, 99)

Nûrî: (1181/1767-?) Kolağası Ahmed Bey'in oğludur. Kandiye'de doğdu. 1215/1800'te Hanya'nın muhafazasıyla görevli yeniçerilerin kâtibi oldu. Şeyh Haşim Bâba'nın halifelerinden Salâcızâde'ye intisab etti. Mutasavvifâne şiirlerden oluşan mürettep divanını 1209/1794'da tertip etti. Salâcıoğlu'nun

*Hümâyız evc-i a'lâda bizim cevânımız vardır
Nevâ'îlerdeniz uşşâk içinde şânımız vardır*

matlı gazelini tahmis etmiştir.

*Teâlâ'llâhu Ekber habbezâ sultân-ı bî-hemtâ
Ki kıldı on sekiz bin âlemi bir emr ile inşâ*

*Zihî Sâni ki ednâ sun'unun sırrına akl irmez
Ne denlü mûşikâf olsa iderse hikmetin icrâ*

(Mehmet Tahir, 1972: 2/280; Tuman, Tarihsiz: 1/4455; Kurnaz-Tatçı-Aydemir, 2000: 106-107).

Râcî: Salih Efendi. Kandiye'de doğdu. Bulak'ta matbaada musahhahlik yaptı (İpekten vd., 1988: 359).

C. Sonuç

Girit Doğu Akdeniz'in en büyük adasıdır ve stratejik öneme sahiptir. Türkler tarafından fethedildiği XVII. yüzyıldan itibaren adada mevcut tarikatlerin etkisiyle önemli bir kültür merkezi teşekkül etmiştir. Özellikle Kandiye ve Hanya'da yoğunlaşan bu kültür ortamında -şu anki tespitlerimize göre- 21 Divan şairi yetişmiştir. Akdeniz'deki Diğer Türk adalarıyla kıyasladığında en fazla şairin Girit'te yetişmiş olduğu görülecektir. Bu durum da adadaki kültür ortamının canlılığını gösteren en iyi kanıttır.

DİPNOTLAR

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

1 Prof. Dr. Mustafa İsen bir makalesinde tezkirelerden elde ettiği bilgiler ışığında Adalı Divan şairlerinin sayılarını verir (İsen, 1997, 64-75). Bizim, -Eğriboz ve Kırım hariç- tezkirelerin yanısıra, Kâ-mûsû'l-A'lâm, Sicill-i Osmanî, Osmanlı Müellifleri, Tuhe-i Nâilî ve Son Asır Türk Şairleri'ni tarayarak yaptığımız araştırmayla sözkonusu sayılarda artış olmuştur. Bu şairlerin listesi:

<u>Adalar</u>	<u>Tezkirelerdeki sayı</u>	<u>Bizim tesbitimiz</u>
Eğriboz	3	-
Girit	4	21
Kırım	9	-
Kıbrıs	6	10
Midilli	3	8
Mora	8	10
Rodos	1	4
Sakız	2	3

Listedeki şair sayılarını topladığımızda 67 rakamına ulaşılmaktadır. Bu şairler hakkındaki bilgiler de elimizde mevcut olup, daha sonraki bir çalışmamızda değerlendirilecektir.

2 Şiirin tamamı şöyledir:

*Mihr-i pertev-sâz-ı feyz-i âsumânîdir Gird
Şâh beyt-i matla'-ı Seb'a'l-mesânîdir Gird*

*Meryem-âsâ yan gelüp yaslandı deryâ üstüne
Akdenizde şüpheşiz hırzu'l-emânîdir Gird*

*Feyz ü isti'dâd-ı tab'-ı pâki fevka'l-âdedir
Menba'-ı irfân u mişkât-ı me'ânîdir Gird*

*Dest-i kudret pek güzel resm itdi şekl-i heybetin
Hire-sâz-ı a'yün-i Behzâd u Mânîdir Gird*

*Tiz-pâdır esb-i isti'dâd-ı vâlâ-haşmeti
Murg-ı zî-bâl mi ya berk-i nâ-gehânîdir Gird*

*Sedd-i İskender mi bu ya kal'a-ı kudret midir
Başka tarza benzemez üssü'l-mebânîdir Gird*

*Dağları eflâke ser çekmiş durur Tûbâ gibi
Cennetin sûret-nümâ-yı hâl ü şânıdır Gird*

*Bir bahâr-ı dâ'imî neşr-i letâfet eyliyor
Bâg-ı revnak-bahş-ı firdevs-âşiyânîdir Gird*

*Bir güzel mevki'de düşmüş nokta-i vaz'iyeti
Şark u garbın bâg-ı rıdvân-ı zamânıdır Gird*

*Sor güher-sencân-ı dehre gevher-i hâsiyyetin
Kenz-i lâ yefnâ-yı yâkût-ı Yemâmîdir Gird*

Ârzû-yı vuslatı ol dil-berin dillerededir
Kâ'inâtın ser-te-ser vird-i zebânıdır Girit

Hıfz ider dâ'im nigâh-ı i'tinâ-yı kudreti
Hazret-i Hakk'ın bize bir armağanıdır Girit

Öyle dil-berdir ki mislin görmemiş çeşm-i şuhûd
Âlemin şâh-ı şehim-i hüsn-i ânıdır Girit

Sânî'in i'câz-nümâdır sun'-ı hikmet-pervesi
Hikmet-i esrârının rûhu'l-beyânıdır Girit

Cân fedâ olsun yolunda ol şeh-i bâlâ-terin
Cümlenin cânân-ı hâs-ı dil-sitânıdır Girit

Emr ü fermânına vakf-ı cevher-i cân eyleriz
Gayret-i milliyenin zarf-ı mekânıdır Girit

En ufak bir taşını bin yere tercih eylemem
Bî-bahâ gevherlerin kân-ı kühânıdır Girit

Yüz sürerler âsitân-ı dergeh-i ihsânına
Ka'betü'l-'ulyâ-yı feyz-i câvidânıdır Girit

Vasf olunmaz feyz ü isti'dâd-ı hâl ü mevki'i
Hâk-i pâki kîmyâ-yı kâm-rânıdır Girit

Bende-i ednâsi olmak devleti besdir bana
Râşidin kehfü'l-emân-ı cism ü cânıdır Girit

(İntibâh Gazetesi, No.17, 28 Cemâziye'l-evvel 1298, s.4'ten iktibasla, Sevgi, 1992-1993: 50-51).

- 3 Bu şeh-r-i Stanbul ki bî-misl ü bahâdır
Bir sengine yek-pâre Acem mülki fedâdır
- 4 Bu konuda müşahhas örnekler için (bkz. Kurnaz, 1998: 70-102).
- 5 Fetihden sonra Bektaşılık yaygın bir tarikat olarak göze çarpmaktadır. Girit'e Bektaşılığı getiren Horasanîzâde Derviş Ali Dede'dir. Ali Dede 1055/1645'de kafilesiyle birlikte adaya giderek Hanya ve Resmo'nun zaptı sırasında orduda bulunmuş, Vani adlı köyde geçici bir dergâh kurarak âyine başlamış (1057/1647), Kandiye yakınlarında Gazi Hüseyin Paşa tarafından yaptırılan ve Horasanlı Dergâhı denen bir başka dergâh kurmuştur (1060/1650). Tarikat mensupları tarafından "Küçük Horasan" adı verilen Girit'te Mağralı Köy (Kandiye'nin 10 km. güneyinde), Hanya, Resmo ve İbrahim Baba (Kandiye'de Horasanlı Dergâhı yakınında) adlarını taşıyan dergâhların yer aldığı bilinmektedir. (Tukin, 14/88) Divan şairlerinin Tarikat ilişkilerine dair daha geniş bilgi için (bkz. İsen, 1997, 209-220; Kılıç, 1998, 222-233). Akdeniz'deki diğer bir ada olan Kıbrıs'ta da durum farklı değildir. Bkz. İlhan Genç, Divan Edebiyatında Bir Şiir Adası, s.163-177. M.İsen, Osmanlı Kültür Coğrafyası İçinde Kıbrıs'ın Yeri ve Kıbrıslı Divan Şairleri, Üçüncü Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Doğu Akdeniz Ün.v., Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yay., 14, 13-17 Kasım 2000: 155-161.
- 6 Bu sayıya Girit'te doğmayıp burada görev icabı yaşamış, eser vermiş ya da ölmüş şairlerle doğum yerleri belli olmayanlar dahil edilmemiştir. Abdülhamid Efendi, Taşkendi Hacı Mehmed Efendi, Nahif Efendi, İbrahim Besim Bey, Şefik Efendi ve Raşid Efendi de Girit'te yaşamış şairlerdir. Ancak burada doğmamışlardır. (bkz. Sevgi, 1992-1993: 33-51). Hanya müftüsü Abdülhamid Efendi'nin kısa hayatı ve bir gazeli için bkz. Kurnaz-Tatçı-Aydemir, 2000:124-125.

- 7 Makalede Giritli Divan Şairleri, vefat tarihlerine göre sıralanmıştır.
- 8 Bu ve bundan sonraki bazı şairler hakkındaki bilgiler, Girit'te yayınlanan "İntibah" adlı gazetede "mim-nun" imzalı bir tefrikanın yeni harflerle yayınlanmış metninden alınmıştır. (Sevgi, 1992-1993: 38-39).
- 9 Padişahın maiyyetinde muhafız olarak kullanılan kişiler (Pakalın, 1983: 3/226).
- 10 Padişahın annesinin işlerine bakmak üzere tayin olunan memur. Sultan ve şehzâde kethüdaları gibi valide sultan kethüdası da tanınmış devlet adamlarından seçilirdi. (Pakalın, 1983: 3/582).
- 11 İkinci beytin son kelimesi Osmanlı Müellifleri'nde "nihân" şeklindedir.
- 12 Ramiz, İstanbullu olduğunu yazar (Ramiz, 1994: 223-224; Tuman, Tarihsiz: 2/ 2821).
- 13 Osmanlı Müellifleri'nde Molla Gürani Camii avlusunda gömülü olduğu yazılıdır.
- 14 Yalnız noktalı olan harfleri "ebced" hesabına göre sayıldığı zaman tarih çıkan beyit veya mısra. (Devellioğlu, 1982).
- 15 Millî Kütüphane Yazmalar Kataloğu'nda Resmî Ali Efendi'nin divanının künyesinde doğum ve ölüm tarihi olarak 1133/1720-1197/1782 tarihi verilir. Buradaki ölüm tarihi Giritli Resmî Ahmed Efendi'ye aittir. (2001, s.217) Ayrıca, Salacıoğlu'nun Ali Resmî Efendi'nin vefatına yazdığı bir tarih manzumesinden hareketle şairin ölüm tarihi 1805, ölüm yeri ise Resmo olarak gösterilmiştir

Gelip uşşâk-ı şeş cihetden dediler târîh

Ali Baba göçünce Resmo'dan irişdi cânâna / Sene: 1220/1805

(Kurnaz, Tatçı, Aydemir, 2000, s.44-45).

- 16 Giritli Aşkî ile ilgili olarak tezkirelerde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, *Osmanlı Müellifleri'nde* Hüseyin Hüsnî Bin Halil-i Giridi başlığı altında verilen bilgilerin Aşkî'ye ait olması muhtemeldir. Burada Aşkî'nin mahlası zikredilmez ve babasının adı da Halil olarak gösterilir. Bursalı Mehmet Tahir'e göre Menâsik-i Hacc, Risâle fî eşrâtûs-sa'ât , Hâşiye alâ risâle-i bahsü'l hudüs, Fevâid-i Kelâmiye, Risâle fî Ta'rifü'l-kürre, Ta'likât alâ's-sirâciyye mine'l-ferâiz adlı eserler Hüseyin Hüsnî'ye aittir. Bu eserlerin bazıları Bursalı İbrahim Hakkî'nin olmasına rağmen bazıları Aşkî Divanı'nın her iki nüshasının sonunda bulunmaktadır. Osmanlı Müellifleri'nde şâirin, İstanbul'da öğrenimini tamamladıktan sonra Girit'in Kandiyе şehrinde ilim neşretmeye başladığı ve H.1218 / M.1801 tarihinde aynı yerde vefat ettiği bildirilir. Diğer taraftan divanda 1235/1819 yılına tekâbül eden tarih manzumelerinin bulunduğu düşünülduğünde, Hüseyin el-Giridi ismiyle tanıtılan kişi eğer Aşkî ise, şairin ölüm tarihi en az 1819 ya da bu tarihten sonra olmalıdır ve Osmanlı Müellifleri'ndeki bilgiler de bu şekilde düzeltilmelidir.

KAYNAKLAR

- ALPER, Kadir, (2005), *Giritli Aşkî ve Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ARSLAN, Saime (2003), *Resmî Ali Baba ve Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1982), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara.
- İPEKTEN, Haluk; İSEN, Mustafa; TOPARLI, Recep; OKÇU, Naci; KARABEY, Turgut (1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- İSEN, Mustafa (1997), "Osmanlılarda Şehir ve Kültür"; *Divan Şairlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri, Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yay. Ankara.
- KILIÇ, Filiz (1998), *17. yy. Tezkirelerinde Şair ve Eser Değerlendirmeleri*, Akçağ Yay., Ankara.

- KURNAZ, Cemal (1998), "Ümmî Şairler", *Türküden Gazele*, Akçağ Yay., Ankara.
- KURNAZ, Cemal (2000), "Giritli Sırrı Paşa Hayatı, Eserleri, Şiirleri", *İlmî Araştırmalar*, S. 9, İstanbul.
- KURNAZ, Cemal, TATCI, Mustafa, AYDEMİR, Yaşar (2000), "Giritli Salacıoğlu Mustafa Celvetî-Divan, Akçağ Yay., Ankara.
- KURNAZ, Cemal, TATCI, Mustafa, (2000), *Salacıoğlu Mustafa Celvetî-Giritli Şeyh Mustafa'nın Şehadetî (Manzum Bir Menâkıpnâme)* Bizim Büro, Ankara.
- MEHMED SÜREYYA (1308-1311), *Sicill-i Osmanî*, C.2, İstanbul.
- Millî Kütüphane Yazmalar Kataloğu*, (2001), Ankara.
- ÖZTUNA, Yılmaz (1979), *Büyük Türkiye Tarihi*, C.13, Ötüken Yay., İstanbul.
- PAKALIN, M. Zeki (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 3, MEB, İstanbul.
- RAMİZ (1994) *Adâb-ı Zürefâ*, Haz. Sadık Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.
- SEVGİ, Ahmet, (1992-1993) "*Giritli Şairler*", Sivas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, S. 7-8.
- SİLAHDARZÂDE, *Tezkire*, Millet Ktp., Nr. 795.
- ŞEMSEDDİN SAMİ (1996) *Kâmûsü'l-a'lâm*, C.1, Kaşgar Yay., Ankara.
- TUKİN, Cemal, "Girit", *İslâm Ansiklopedisi*, MEB, C.4.
- TUMAN, Nail (tarihsiz) *Tuhfe-i Nâilî*, Millî Eğitim Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kütüphanesi, nr. B 870.